

CANVI AMBIENTAL
GLOBAL. UNA PERSPECTIVA
HISTÒRICA. EL MONTSENY
COM A EXEMPLE

MARTÍ BOADA I JUNCÀ

1. INTRODUCCIÓ

Les actuals biocenosis que configuren part viva dels paisatges del massís del Montseny, deixant de banda les transformacions d'origen antròpic que s'iniciaren segurament amb els primers assentaments neolítics, semblen ser una conseqüència notòria de la darrera fase glacial, el Würm. Aquest va durar aproximadament 100.000 anys, situant llur episodi final uns 10.000 anys enrere dels nostres dies. El glaciariisme, en el Montseny, segons Llobet, en forma atenuada de periglaciari, fou el responsable d'un important modelat, que prengué la seva màxima expressió amb unes colades que caracteritzen les parts altes del massís, arribant per dessota dels 600 m a la vila del Montseny.

Amb la nova situació postglacial, la vegetació i la fauna lligades als freds, a la neu i als gels, seguiren la direcció d'aquests cap a terres septentrionals.

El tapís vegetal actual, amb la seva fauna associada, sembla que en una part molt notable procedeix de les regions circumveïnes de clima més sec i temperat del sud-est europeu, el Pròxim Orient i el nord d'Àfrica. Algunes comunitats d'ambients freds i humits, però, romangueren a les obagues muntanyoses i en algunes valls fluvials amb manifesta inversió tèrmica.

Tanmateix, la manca de paleosòls importants, de torberes i de jaciments i estacions rics en pol·lens, afegida a l'estat incipient de la ciència palinològica, dificulten l'aproximació rigorosa a la paleoecologia del massís.

Les conseqüències paisatgístiques del postwürm foren la formació a nivell de l'Europa occidental de les tres grans regions biogeogràfiques que actualment la configuren: la Boreoalpina, al nord; l'Eurosiberiana (Centre-Europa) al centre i la Mediterrània al sud, cadascuna de les quals amb unes característiques ambientals ben pròpies.

El Montseny latitudinalment es troba efectivament a la regió Mediterrània, tot i que, en intensitats diferents, hi ha representades les tres regions biogeogràfiques.

2. PREHISTÒRIA I EDAT ANTIGA

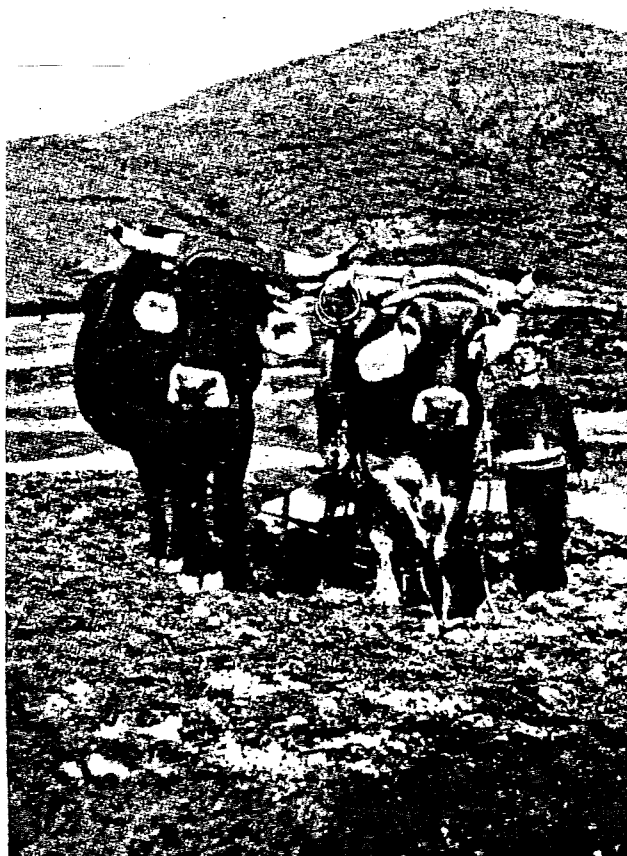
El paisatge és dinàmic i canviant pel seu propi metabolisme i els factors ambientals que l'acompanyen. No hi ha cap resta de poblament humà en cap fase paleolítica. Els jaciments més propers estudiats fins ara (Cingle Vermell, el Castell i el Roc de Migdia), situats a l'extrem inferior del Collsacabra, relativament a prop, donarien una idea de transició climàtica dels episodis finals del Plistocè fins als inicis de l'Holocè, abraçant un ventall cronològic que va de l'11500 al 9700. El context climàtic seria el Preboreal, segons Molist i Clop (1992), i el conjunt predominant a la zona d'estudi seria l'alzinar mixt amb roureda de martinenc.

Els primers poblements humans del massís a partir de la revolució neolítica (abandonaran progressivament el nomadisme i les pràctiques recol·lectores per sedentaritzar-se i assentar-se territorialment) esdevingueren a poc a poc els responsables principals de les transformacions dels paisatges. Ja en els inicis del Neolític antic, es pot dir que cada pam de pastura o de conreu que s'establirà, serà en forma de rompudes o artigues, substituint les formes de paisatge natural, principalment boscos i en alguns casos aiguamolls (Bosch, 1985), en formes de paisatge antròpic productiu, en un sentit vetust però economicista de l'expressió.

Els primers assentaments neolítics més propers coincideixen en l'episodi postglacial: Can Amel Xic, de Canovelles, Mas Taravau i Can Baucells de Tona, Coves de les Grioterres, Vilanova de Sau i la Cova de Can Feló a Taveret, Can Gafa de Santa Eulàlia, Can Tabola de Montmeló, etc.

Del Neolític final fins a l'Edat del Bronze, atesos els jaciments, es caracteritza per una alteració poc important del medi al Vallès Oriental (Bosc, Vila, Alcambra, 1985). Al Montseny, els primers assentaments humans documentats corresponents a les primeres cultures amb metall (de mitjan IIIr mil·lenni a la primera meitat del II mil·lenni a.C.), indicarien un escàs assentament estable o permanent que estaria confinat a les planes fèrtils per a l'agricultura, i la muntanya es reservaria per a la captura de determinats recursos (recol·lecció animal, de vegetals i fruits silvestres) i especialment com un espai on desplaçar els ramats durant l'estiu, inici d'una explotació estacional dels ramats ovins que encara és vigent. L'aparició de la metal·lúrgia, especialment a partir del Bronze final o primera Edat del Ferro, tindrà una forta significació als nostres paisatges forestals, amb la creació ací i allà de fargues, com a consumidores de carbó vegetal, activitat que persistirà de manera creixent i amb ritmes diversos fins al llindar de la història contemporània.

Els íbers s'instal·len majoritàriament a les planes fluvials del Tenes, el Besòs i la Tordera, amb assentaments fortificats als turons, amb una activitat agrícola de caràcter cerealista (Pardo, 1985), sobretot concretada a la plana, en

El parell de bous per a la feina agrícola, llaurant amb una arada Brabant, molt corrent en aquesta regió. La raça d'aquests bous s'anomena Cerdana al país, o sigui, de la Cerdanya. (Camps de Sant Andreu de la Castanya) (Foto: S. Llobet, 1956)

detriment dels boscos i dels aiguamolls. Amb la romanització i fins a la crisi del segle III es produeix l'increment demogràfic més important, amb la creació de diverses vil·les.

L'augment de l'activitat agrícola i la implantació de la vinya i l'olivera implicarien una nova transformació del paisatge. Lligat a la romanització i associat a les especials condicions del relleu, és en aquest llarg període que es crearan dues importants vies de comunicació, que han estat decisives en la construcció del canemàs històric de la comarca. La més important fou la ruta dels Vasos Apolinaris o Preaugusta (pràcticament l'actual autopista A7), que unia Gades (Cadis) amb Roma. L'altra, la via Ausa (NII), que unia Barcino amb Ausa (Vic).

3. DEL PROCÉS DE FEUDALITZACIÓ FINS A LA FI DE L'ANTIC RÈGIM

Durant el procés de feudalització (segles III-XII), l'alteració ambiental, que no sembla que fos molt intensa, aniria paral·lela als increments demogràfics, amb el consegüent augment de superfície de conreus i pastures, introducció de tècniques de regadiu i rompudes intensives. Al final d'aquesta etapa i sobretot durant l'expansió baix-medieval (segles XIII-XV), lligada a les creuades i molt especialment a l'expansió catalana per la Mediterrània, sembla que jugà un paper destacat la diversitat de fustes procedents dels boscos del Montseny, Montnegre, Corredor, etc. que eren molt importants per a la construcció de vaixells, sobretot de les drassanes de la demarcació de Barcelona, Mataró i Arenys (recordem que el nombre d'espècies d'arbres i arbuts arboris al massís del Montseny és de vuitanta-nou).

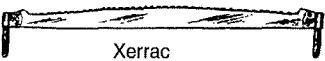
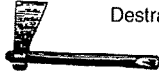
Una activitat protoindustrial datada ja al segle IX, a la vall d'Olzinelles, era la de les pegueres o forns de pega, activitat molt important durant segles; de fet de manera moderna serà continuada a partir de la postguerra per la indústria Derivados Forestales. Aquesta activitat, originàriament consistia en l'obtenció de pegues, brees i quitrans forestals, mitjançant una primitiva destil·lació en un forn o peguera; la seva producció anava destinada a les drassanes per calafatar les embarcacions, també per a les brees, usades en l'enllumenat públic (torxes), i per impermeabilitzar els bots, un dels envasos seculars més exitosos.

El primer a citar els magnífics boscos del Montseny fou Jeroni Pujades en la seva Crònica.

Des del punt de vista de l'estat dels paisatges de la zona, són interessants les descripcions que en grau i estil divers en fan alguns viatgers com l'ambaixador florentí Guiciardini (1511), que diu que: *"entre Hostalric i el castell de la Roca és un lloc de molt mal passar, tot és boscat, molt perillós i ple de bandolers. Als riberals hi havia alguns sembrats i algunes vinyes, més al sud vallesà els horitzons s'eixamplen, els camins son més bons i abunden els conreus i les pastures, fins i tot reconeix alguns camps de regadiu, amb canals i sèquies que porten aigües del riu Besós"*.

En començar el mes de març de l'any 1561, el virrei castellà García de Toledo, preocupat pels robatoris i els homicidis que es cometien en els camins immediats a les viles, ordena la crema sistemàtica de tots els boscos situats prop dels camins que esmenta, i de tots els altres del Principat i comtats, si és necessari. Aquestes mesures, junt amb l'elevat consum de fusta que feien les drassanes en la construcció de galeres, van motivar la despoblació forestal de Catalunya (Regla, 1966). Segons aquest autor, aquest fet va accentuar l'eixut i el règim irregular dels rius que la documentació posa en relleu a partir del darrer terç del segle XVI.

El venecià Cavalli, que passa per Sant Celoni i la Roca el 19 de maig del

OFICI	EINA PRINCIPAL
Costaners i Feixinaires	 Dai manegat
Bosquerols	 Xerrac
Socaires	 Magall
Quadrejadors	
Corbaires	 Tascó Maça
Formaires	 Aixà
Roders	 Contell o Coltell
Carboners	 Enterradora
	 Destral de pelar

Oficis preindustrials.
Oficis del bosc.
(Segons M. Boada)

1568, descriu que: “després de Riudarenes, les muntanyes s’acosten força i cavalquen per un lloc que sembla una vall. Hi ha molts boscos. En arribar a Hostalric, la vall s’obre una mica i es passa en barca la Tordera. Cap a ponent segueixen per valls semblants, amb boscos. El terreny és més dolent que abans, pel fet d’haver-hi moltes roques (?) entre un gran nombre d’arbres. Hi ha moltes pinedes i xiprers (?) i els boscos son formats d’alzines. Les muntanyes no son gaire altes, però incultes. No s’en pot treure altre profit que servir de pastura pels xais i el de fornir una bona quantitat de llenya. Nou milles més endavant hi ha Sant Celoni. Seguint endavant cavalcant entre boscos entremig de muntanyes apareix Llinars. Segueixen cap a garbí. El terreny es va tornant una mica més bo i obert, apareixen sembrats en els que s’hi veuen molt bells animals bovins”.

En sortir de la Roca, cavalquen unes quatre milles entre boscos, per un país sorrenc, a partir de les quals es van separant de les muntanyes i arriben a unes terres més conreuades que les del dia anterior. Es un país menys envoltat de muntanyes i amb diversos petits corrents d’aigua, amb la qual poden regar els camps i treure’n un bon profit; sis milles enllà apareix Montcada, travessen

el riu Besòs per una vall voltada de muntanyes, el vessant de les quals és ple de vinyes.

El conseller del rei de França, Joly (1603), parla de la conca de la Tordera, fins a Cardedeu, com un país arenós, ple d'aiguamolls, difícil de transitar car pertot arreu hi ha rierols i amb moltes pinedes. Cita també l'alzina surera com un arbre sorprenent, que ell anomena el tercer roure, per la singular forma d'explotar-ne l'escorça sense haver-lo de tallar.

Diu que passen per un lloc escabrós anomenat Trentapasses, per causa diu, dels trenta llocs per on els bandolers podien destrossar els viatgers (!). Dinen a Llinars, peix i amanida amb mel i ous ferrats i cuits a l'oli. A la nit es varren hostatjar a la Roca, a l'Hostal dels Tres Reis, que era conceptuada com la millor fonda de tot el país.

A l'any 1600 apareix un document manuscrit que es pot considerar la primera geografia de Catalunya, escrit pel jesuïta Pere Gil, amb el títol següent *"Llibre primer de la històrica Cathalana en lo qual se tracta de Història o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña."*

És el primer intent reeixit de descripció física i administrativa i dels recursos naturals del conjunt de Catalunya. L'autor ho fa des d'una perspectiva pròpia de l'època, tot donant la impressió d'un gran coneixement del país, que sembla que va recórrer a bastament. L'obra està dividida en vint-i-dos capítols. Hi descriu les quinze vegueries en què estava dividida Catalunya. Pel que fa als municipis del massís i la seva perifèria, estaven repartits entre la vint-i-dues, que és l'antic Vallès, la vuitena, que correspon a Osona, i la setena, la Selva. Alguns aspectes rellevants que Gil fa de la regió montsenyenca, des del punt de vista dels recursos i de l'entorn són els següents:

La Tordera és un riu molt útil per raó de les sèquies i del que se'n treu (hom en treu or, en forma de petites fulletes, rodones o triangulars o quadrades, com unes llentilles, i més petites però molt primes). Cria peixos, però no són grans ni abundants, per no ser un riu cabalós.

El riu Besòs, no va ràpid sinó pla; hi ha molt bones sèquies d'aigua per a molins i per a regar, amb les quals es rega bona part del Vallès. Destaca la sèquia dels molins que passa per Barcelona, que la fan servir els tintorers, els blanquers i els assaonadors, passant també per l'escorxadador barceloní, on llenquen totes les deixalles i brutícies. Hi creix poc peix i petit.

"La muntanya del Montseny, després dels Pirineus és la més alta de Catalunya. Sempre en aquesta muntanya exceptuant els messos de juliol i agost hi a neu. Les poues de neu que ha son per a fer gel i servir durant l'estiu a la ciutat de Barcelona i per d'altres ciutats i viles i llocs veïns d'elles. Seria llarga cosa el descriure-les".

En el Montseny *"es troben ametistes que son obrades per artesans de la ciutat de Vic. Turqueses que són de color blau molt bones es troben en el massís del Montnegre i Hostalric, sols tenen un defecte, que surten una mica escaldades"*.

Entre el Montseny i el Montnegre, hi abunda el cofoll (?) "que ens diu l'autor que no és pròpiament metall, sinó una cosa mitja entre metall i terra. A Catalunya s'utilitza per a vernissar tota mena de ceràmiques."

A la Selva i el Vallès es fabrica sabó amb cendres i les deixalles dels trulls, que són abundants. En alguns boscos, com l'esmentat anteriorment de la vall d'Olzinelles, es produeix pega, a partir dels forns o pegueres, amb la combustió lenta de la llenya, principalment de pi; aquest material s'utilitza per a impermeabilitzar les embarcacions i els bots, així com per a diversos usos remeiers.

De plom, n'hi ha una mina a les faldes del Montseny. D'argent viu se'n troba en alguns rius com la Tordera. D'or n'hi ha també en aquest riu, que el treuen en el municipi de Palautordera, amb un artifici fet de bigues llargues de pi, situat a la llera en llocs on el riu "regolfa" i mou arenes primes.

Les bigues s'assenten amb total concert i ordre a tot l'ample del riu, l'una damunt de l'altra, a manera d'esglaó d'escala. En totes, grans i petites, hi ha uns clotets quadrats o rodons de tres o quatre dits de fondo, on cauen les arenes amb les fulletes d'or. Tot seguit "arremolinen" l'aigua dels clots, així l'arena surt i l'or s'aploma restant al fons. Quan el cabal del riu minva, es recull. Aquesta operació es fa cada quatre dies. L'autor ens diu que l'or de la Tordera és de vint-i-dos quirats i mig.

Pel que fa a la riquesa forestal, diu que en tota la part mediterrània que dista del mar de vuit a dotze llegües hi ha, entre d'altres: alzines, roures, carraques, sureres, faigs, pins verds i bords, àlbers, pollancre, arboços, xiprers (?), serveres i en algunes parts castanyers i avellaners. En alguns indrets del Montseny es fan avets i roures, amb la fusta dels quals es fabriquen antenes de naus i galeres.

En el Vallès hi ha collites de forment, ordi, espelta, sègol, civada, mill, faves, guixes, cigrons, llenties, llobins, daxa i d'altres.

A l'any 1627 apareixen les Ordinacions Forestals de Catalunya, en les quals es diu que com a conseqüència de l'explotació dels arbres per a fer trementina i quitrà i pega, s'han causat notables danys als boscos de la part d'Arbúcies, Sant Feliu de Buixalleu i Santa Coloma de Farners, etc., i que es penarà durament les persones que duen a terme males pràctiques forestals.

4. EL SEGLE XVIII

La regressió de les superfícies forestals durant aquesta centúria es pot provar de diferents maneres (Urteaga, 1987). Les causes serien l'increment de la població, la seva expansió cap a les zones més de muntanya i el progressiu increment del consum dels productes forestals, a nivell domèstic, artesà, industrial i particularment navilier.

Per primera vegada, a mitjan segle actual apareix un document que, en forma de reial ordre, regularà l'explotació i la conservació dels boscos; és la "*Real Orden del 31.1.1748, creando la 'Ordenanza para el Cultivo y Conservación de Montes'*". Aquest document considera que a Catalunya els boscos més notables es troben a les comarques del Llobregat, l'Empordà, el Vallès i la Selva, destacant les forests de Montseny, Hostalric, Sant Celoni i Vallgorguina.

Pel seu interès ambiental, s'han documentat dels llibres de l'Ajuntament de la vila de Sant Celoni les ordres següents:

14.5.1748. *Corta de árboles. "Para poder transportar las maderas de roble, labradas de los árboles cortados en el Principado de Catalunya a la Fábrica de Cartagena, para la construccion de navios, se ordena, por el Señor Corregidor, que: Se faciliten los carros i bagages, y se fije el precio para el pago correspondiente."*

13.7.1750. *"Cáñamo. Se ordena, que se facilite relacion de la cantidad de quintales de cáñamo que se cosecha"*.

21.7.1751. *"Maderas para la base de Cartagena. Con el fin de poder transportar la madera labrada destinada a Cartagena, no son suficientes los mulos que actualmente hacen el transporte."*

16.10.1752. *"Corta de árboles. Orden por la que se pide relacion de los árboles que se han cortado y de los que hay marcados para cortar, por los Comisionados de Marina"*.

26.2.1753. *"Árboles. Se pide relacion de los árboles, que haya en el término de esta Villa"*.

11.2.1754. *"Vigilancia de la corta de árboles. Controlar la corta de robles, pinos, hayas, álamos blancos y negros, que se hayan cortado"*.

11.8.1768. *"Orden, de que cada vecino debe plantar cada año, por lo menos cinco árboles."*

27.10.1777. *"Relacion de árboles que existen en el término de la Villa de Sant Celoni. El resum total d'arbres que inventarien els diferents masos, en una circumferència de dues hores i mitja des d'el centre del poble és de 16.183 exemplars"*.

Año 1777. *"Arbres. Des de 1754 fins el dia 2 de maig de 1769, hi ha en aquesta vila, guarda de Monts, que cada any controla els que es tallen i els que es repoblen"*.

Hi ha informes anuals sobre tales i repoblacions d'arbres fins a l'any 1791.

A la fi de l'Antic Règim, segons el manuscrit de finals del s. XVIII de Francisco de Zamora, en el conjunt de Catalunya en aquesta època la llenya és escassa i els pobres es veuen obligats a robar-la. Però afirma que el que avui és el Vallès Oriental, és considerat com el territori més abundant en monts de Catalunya (en un sentit més forestal i productor que orogràfic), que proveeix Barcelona i altres pobles de la perifèria de tota mena productes forestals per a la combustió: llenya, carbó, costals, feixines, pega (brea). Primeres matèries per a carros, carruatges, cadiratge, fusteria, fusteria de ribera (drassanes), ebenisteria, embigats, formes, soles, escloperia, etc.

Hi ha el costum de plantar en fileres a les riberes de les rieres per protegir-les de les revingudes.

En un dels seus viatges cita la Font de Cera: *"hi ha pins i alzines amb sotabosc de pins i arboç, que son molt abundants en tota la comarca. Hi ha carboneres i es cullen pinyes de les que en treuen els pinyons"*. Aquesta activitat també la troba a Sant Feliu de Codines, on la realitzen les dones.

A Cardedeu hi ha prats de farratge per a l'engreix dels porcs, al voltant del poble s'hi conserven bons boscos. A Lliçà de Vall, concretament a can Coll, observa pins de gran magnitud.

En el camí de Caldes a Sant Miquel del Fai hi ha vinyes, cirerers, alzines i pins, i conreus regats amb aigües caldes, amb les quals avancen les collites. A l'Ametlla, prop del Congost, hi ha alzines i oliveres i conreus de cànem.

A Llinars diu que la riera ha fet estralls en els horts. Després de Trentapasses hi ha la vila de Sant Celoni, als peus de les rieres i muntanyes del Montseny i del Montnegre. En aquest poble es porta amb matxo de bast el carbó que produeixen aquestes muntanyes, que vénen a buscar traginers des de Barcelona. Els camins estan plantats d'oms emparrats, segons és costum a la zona.

Pel que fa al Besòs, hi ha trams que estan plantats d'arbres: salzes, àlbers, pollancres i verns. És un riu que, tret de les revingudes, porta poca aigua.

En general, diu que no hi ha una gran cura dels boscos, tampoc no es produeixen plantacions d'aglans. Quan s'abandona una vinya vella, en els darrers anys, s'hi planten pinyons.

Responent a la pregunta de si hi ha més o menys boscos, Zamora diu que molts menys a causa de l'augment de l'agricultura, sobretot pel que fa a la vinya, que ha ocupat l'espai de les pinedes i les brolles.

L'obertura del comerç ultramarí incentiva l'explotació de castanyer al Montseny humit, per a la construcció de bótes i cercols. La nova demanda de castanyer n'afavorirà la introducció i posterior expansió, en detriment dels roures de fulla gran, *Quercuspetraea*, que en molts casos seran substituïts pel castanyer. A mitjan s. XVIII, les fustes anomenades llaurades, de roure, faig, àlber, pins, pollancres, etc. són portades a la Fàbrica de Cartagena per a la construcció de navilis. En aquesta època hi ha alguns pobles de la comarca, els anomenats "Comisionados de Marina", que controlen les densitats d'arbres i en regulen la tala. La significació de l'activitat forestal és tal que obliga a prendre mesures administratives ben singulars. A Sant Celoni, amb data 11.8.1768, apareix una ordre segons la qual cada veí ha de plantar cada any almenys cinc arbres!

A les vessants de muntanya són notoris els trencaments de pendents mitjançant petites feixes, sovint minúscules i suportades amb parets seques per implantar-hi cultius de secà, fruiters i molt especialment vinya i oliveres.

Durant aquest període prolifera una explotació singular, la neu i el glaç. A la comarca apareixen dues formes d'obtenció del gel: les poues de neu, a l'alt Montseny, i els pous de glaç a Castellterçol, Montmeló, Llinars, Aiguafreda, Olzinelles, etc. Segons Ros de Ramis (com.ver.), aquest gel s'arriba a exportar a Sicília.

A la plana abunden els conreus de cànem, cereals, naps i remolatxa. Els regadius són importants pel sistema de rescloses, bagants, pous i mines. En algunes planes i riberes s'hi conreuen arbres, segurament oms, pollancre i verns.

Aquest període es caracteritza per una forta explotació dels recursos forestals i ramaders a la muntanya, amb les consegüents modificacions i alteracions de les formes del paisatge natural. La plana coneix un creixement demogràfic important. La millora del sistema de regadiu implicaria un canvi substancial en l'estructura i el funcionament dels paisatges agrícoles (Zamora, 1789).

5. EL SEGLE XIX

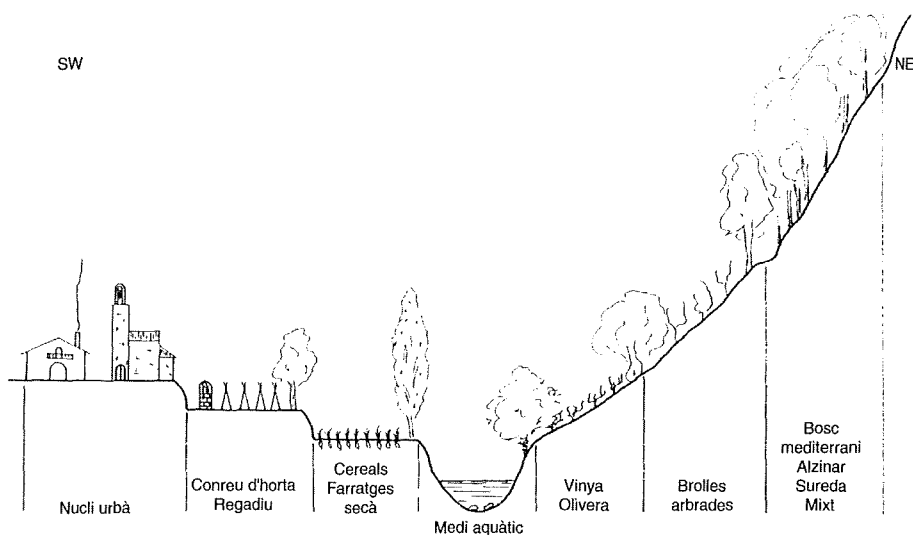
Tot just iniciada aquesta centúria, l'any 1803, surt publicada una reial ordre per al govern d'arbredes i boscos, de la jurisdicció de Marina, en què es recomana de tallar els arbres amb xerrac i preparar tècnicament la guarderia forestal. Aquesta disposició va ser anul·lada dos anys després i es va restituir per la del marquès de l'Ensenada.

A partir de la instauració de les Corts de Cadis (1812), es pot dir que es va iniciar la desamortització amb la venda dels boscos públics, la majoria dels quals varen acabar víctimes de la destal dels compradors. Segons Bauer, en el conjunt de l'Estat varen desaparèixer uns set milions d'hectàrees de bosc durant la desamortització.

El *Diccionario Geográfico Histórico Geográfico*, de Pascual Madoz, en el vol. XII, publicat l'any 1849, diu del Vallès, que: *"aquesta extensa comarca està creuada per diferents rius que fertilitzen els seus camps. El terreny és de qualitat, les aigües són molt aprofitades amb diverses sèquies i mines artificials, que expliquen el bon aspecte que presenta l'agricultura en aquesta comarca. Hi abunden el boscos d'alzines i de pins, de les que es produeixen fustes per a la construcció i llenya i carbó per el combustible. Els conreus més abundants són de blat, cànem i llegums. Vi i oli. Hi ha cria de bestiar. Caça menor de diferents espècies i pesca en els rius"*.

La primera revolució o canvi ambiental rellevant al Montseny, que el lliçaria definitivament a la història metropolitana, seria la primerenca arribada del ferrocarril al Baix Montseny, amb l'estació de Sant Celoni i la de Riells Vibreà, l'any 1860, constituint una llançadora que canviaria les relacions de mobilitat i, sobretot, posaria a disposició de la ciutat emergent entre altres coses una gran quantitat de dendrorecursos, en forma de carbó, carbonet, tarrega-

SW

Antropització del medi. Baix Montseny, sector St. Celoni-Fogars de Montclús, 1800-1960 (Segons M. Boada) (Dibuix: J. Rolalla).

da, llenya, fusta, etc. Ensems es crea també un fenomen primerenc que ja no es frenarà, l'ús lúdic de la muntanya per part d'una població procedent de la ciutat.

Sembla que l'aparició de la fil·loxera a la comarca va marcar un canvi important en els paisatges. Aquesta arribà a la comarca travessant la Tordera l'any 1883 i penetrà per tot el Vallès, arribant als peus de Barcelona al cap de tres anys. Els efectes d'aquest flagell foren la desaparició de moltes de les viñes existents, fins a la introducció de l'empelt de ceps americans. Mentrestant, sembla que algunes varen ser repoblades de pi blanc i pi pinyer.

Segons una crònica de l'any 1879 de l'excursionista Antoni Massó, "*Corria pel Montseny una llopada que s'enduia el bestiar de tota mena, i havia arribat a apoderar-se fins d'algun vedell, més ja darrerament el seu atreviment fou prou gran per arrabassar una criatura de dins mateix d'una casa. S'alçaren doncs els pobles dels entorns, a fi de veure si acabarien amb aquelles bestioles, i una d'aquestes parades era els dos homes amb els quals havíem topat*" (sic.). Aquesta és la darrera cita escrita de la presència del llop al Vallès, tot i que en el massís del Montseny sembla que hi són presents fins a inicis de l'any 1900, segons el testimoni oral del pastor Josep Orra. Des del punt de vista del canvi ambiental, creiem que l'estudi de la desaparició del llop porta associada una indicació de paisatge feréstec, realment remarcable, en el sentit que la desaparició del darrer llop en un territori significa l'eradicació de la darrera fera o la darrera bèstia, perdent el paisatge

el caràcter de salvatge i consumant-se el seu control definitiu per part de la societat.

El mateix Antoni Massó fa la que segurament sigui la primera profètica proclama proteccionista de país: *"Cal evitar la destrucció d'aquests magnífics boscos, tant poètics com útils"* (sic).

Des d'un punt de vista forestal sembla que en aquest segle hi va haver la desforestació més important de tota la península (Bauer, Urteaga), de la qual la nostra muntanya no es va escapar.

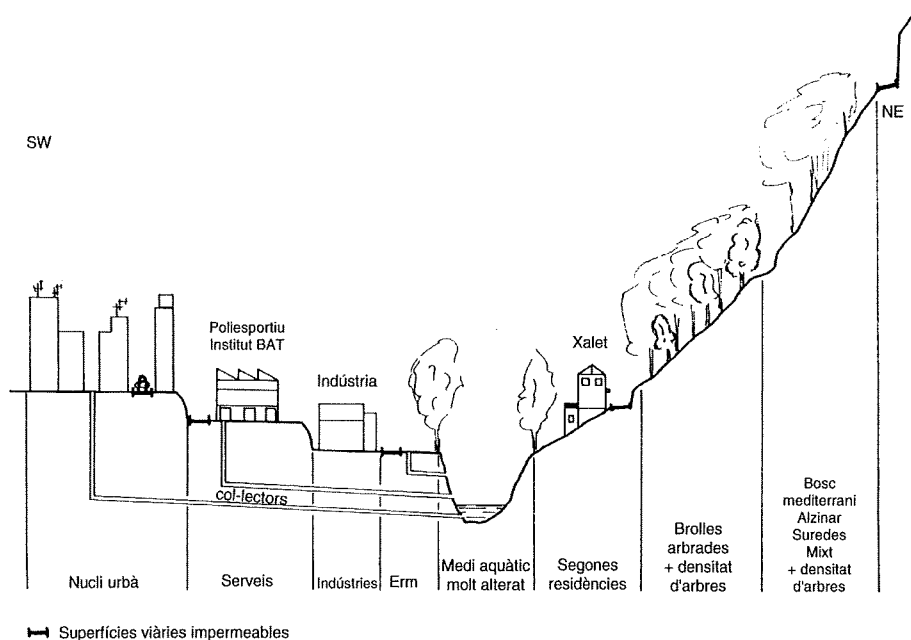
6. LA INDUSTRIALITZACIÓ

En el període comprès des de la Industrialització a la guerra civil, els impactes de l'increment de població i la seva concentració a les viles, les transformacions socials derivades dels nous models de producció, les noves energies, l'aparició del ferrocarril, el creixement i millora de la xarxa viària i les formes de transport rodat, representen una acceleració en els processos d'explotació dels recursos naturals. S'accentua el comerç forestal: suro, pinyes, llenya, carbó (consum industrial i domèstic) i fustes, travesses de ferrocarril, pals de telègraf i enllumenat.

El procés d'industrialització ja en les seves primeres etapes va anar estretament lligat als factors ambientals del massís, amb la instal·lació de molins i fargues a les riberes dels cursos més cabalosos, asserradores..., més endavant les indústries de tints i d'acabats, la indústria lletera..., fins les primers factories químiques es dedicarien a l'obtenció de productes químics a partir de la llenya i la fusta (Derivados Forestales, DIMSA, etc.). Cal tenir en compte també l'aparició de la indústria carrossera a Arbúcies, que inicialment està lligada a la disponibilitat fustera. Aquest període d'expansió de la demanda tingué un gran impacte en les masses forestals de la comarca. Segurament fou durant aquest agitat episodi quan s'assoliren els nivells més alts de reducció i aclarides dels paisatges forestals montsenyencs, com veiem quan comparem la cartografia llobetiana amb l'actual, en el cas de les fagedes.

7. DE LA POSTGUERRA FINS ALS NOSTRES DIES

A la postguerra, i molt particularment a partir dels anys seixanta, hi ha un ensorrament de les economies forestals i de l'agricultura de muntanya, fet que, unit a la forta implantació industrial que es concentra significativament en alguns corredors de la plana de la Tordera, el Congost i el tram final de la riera d'Arbúcies, provoca un descens de població molt gran als municipis de muntanya, amb pèrdues molt significatives del poblament disseminat. Per

Antropització del medi. Baix Montseny, sector St. Celoni-Fogars de Montclús, 1960-1994 (Segons M. Boada) (Dibuix: J. Rolalla).

contra, als municipis de la plana hi ha un increment espectacular de la població.

L'augment de població comporta l'augment de mobilitat d'aquesta. Apareixen uns nous usos dels paisatges, associats a la nova demanda social de lleure. Sorgeix el fenomen de les segones residències, que el capital especulatiu controla amb l'adquisició de sòls forestals o agrícoles devaluats, amb una manca total de control o planificació per part d'una Administració ultramuntana, més preocupada en el control de les llibertats ciutadanes que de frenar el creixement especulatiu. Com a resultat, els paisatges montsenyencs patiren una moderna agressió de greus conseqüències: l'aparició d'urbanitzacions il·legals arreu dels municipis més o menys muntanyencs o d'economia rural, quasi bé sempre sense uns criteris mínims de planejament. Aquest fenomen especulatiu no es pot separar de l'explosió demogràfica lligada, a l'engròs, als efectes de la revolució energètica dels anys seixanta, de la qual es deriven un seguit de processos nous entre els quals un creixement urbà gens esponjat, fet que provocarà una forta demanda d'espais verds per part d'una població urbana confinada en uns espais urbans adversos, la qual cosa la predisposa a participar de l'oferta del fenomen de les segones residències. Al massís aquest

Excursionisme obrer als anys 60. Vall de Santa Fe.

nou procés tindrà una forta incidència ja en els inicis; solament al municipi de Sant Pere de Vilamajor, s'implantaràn vuit urbanitzacions.

Aquest ha estat un dels impactes més notoris de la història dels paisatges de la comarca, al qual s'han d'afegir els canvis d'ús social dels ambients de muntanya, forestals o de ribera, que han vist com les seves biocenosis perdien llur indispensable tranquil·litat ambiental secular, en ser sobtadament envaïts, de manera sovint massificada, amb artefactes agressius com les motos, els vehicles 4 x 4, etc. Els efectes no s'han fet esperar: increment d'incendis forestals (9.000 ha el 1994), augment de l'erosió, afectació generalitzada cap a les formes de vida silvestres i cap a elements arquitectònics, etc.

A la plana, la creixent industrialització, que lògicament ha comportat l'augment progressiu de grans infraestructures, la darrera de les quals la construcció de l'eix transversal, ha creat polèmica enfront a dues concepcions de l'ordenament del territori. Una basada en el creixement continu, que inspira el Pla territorial de Catalunya, del qual participa la concepció de l'eix, i l'altre que invoca la necessitat d'un ús racional i sincerament sostenible del territori. El primer, que és el que progressivament s'ha desplegat, preveu evidentment allò que inspira una determinada política ambiental, destinada a cuidar les

formes, però sense canviar el fons. I així s'acompanya amb les avaluacions de l'impacte ambiental, amb els plans de restauració corresponents.

Actualment els paisatges del massís de Montseny, després d'aquesta història inseparable de la societat, mercès a la seva excepcional diversitat, són encara dels més rics del país en biodiversitat, amb unes mil cinc-cents espècies d'animals vertebrats. Revelen en definitiva una història, com s'ha dit, inseparable de la societat, amb una herència notable indicadora de qualitat ambiental, que cal com a mínim preservar, gestionar correctament i, si pot ser, millorar.

BIBLIOGRAFIA

- ASIMOV, I.: *Cronologia de los descubrimientos. La historia de la ciencia y la tecnología al ritmo de los descubrimientos*. Barcelona: Ed. Ariel 1990.
- BOADA, M.: *Breu història forestal de Catalunya*. Dept. de Benestar Social. Departament de Medi Ambient. Dept. d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Generalitat de Catalunya 1994.
- BOADA, M.: *El Medi Natural del Vallès Oriental, a la Transformació del Vallès Oriental*. 29-70 pp. Caixa de Catalunya 1995.
- BOADA, M.: *Rafael Puig i Valls 1845-1920. Precursor de l'educació ambiental i dels espais naturals protegits*. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient 1995.
- BOADA, M. i GORDI, J.: *L'Evolució del paisatge vegetal des de l'antiguitat fins al S. XVIII, al Vallès Oriental*. A "Notes". Vol. 7: 77-87. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans 1993.
- BOLÒS, J.: *Com veieren els PPCC alguns viatgers del segle XVI. Episodis d'Història*. Barcelona: Ed. Dalmau 1980.
- CHALINE, J.: *El Cuaternario. La historia humana y su entorno*. Madrid: Ed. Akal 1982.
- COLLIS, J.: *La Edad del Hierro en Europa*. Barcelona: Ed. Labor 1989.
- CUELLO, J., i VIDAL, A.M.: *Antología de historia de la Biología. I Desde la Antigüedad al siglo XVII*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias 1986.
- DELÉAGE, J. P.: *Historia de la Ecología. Una ciencia del hombre y la naturaleza*. Barcelona: Ed. Icara 1993.
- ELIADE, M.: *Tratado de historia de las religiones, Morfología y dinámica de lo sagrado*. Madrid: Ed. Cristiandad 1981.
- ELLENBERGER, F.: *Historia de la Geología, Volumen 1, De la Antigüedad al siglo XVII*. Barcelona: Ed. Labor 1989.
- FONT, I.: *Historia del clima de España. Cambios climáticos y sus causas*. Madrid: Instituto Nacional de Meteorología 1988.

- GIRALT, E.: *Contribució a una Bibliografia per a la Història de la Ramaderia i la Veterinària als Països Catalans. IV Col·loquis d'Història Agrària*. Universitat de Barcelona. Centre d'Estudis Històrics Internacionals 1996.
- GUTBROD, K.: *Historia de las antiguas culturas del mundo. Arqueología*. Barcelona: Ed. Serbal 1987.
- HAWKES, J.: *El Hombre, las culturas de la Antigüedad*. Madrid: Ed. Aguilar 1982.
- HAWKING, S. W.: *Història del temps. Del big bang als forats negres*. Barcelona: Ed. Crítica 1988.
- HUGGET, R. J.: *Geocology an evolutionary approach*. London: Ed. Routledge 1995.
- IGLÈSIES, J.: *Pere Gil (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya. Seguit de la transcripció del llibre primer de la història catalana en lo qual se tracta de història o descripció natural, ço és de coses naturals de Catalunya, segons el manuscrit del any 1600*. Barcelona: Quaderns de Geografia 1949.
- JANNEAU, G.: *Las artes del fuego*. Barcelona: Vergara Editorial 1958.
- JAN, I., LÖTHER, R., i SENGLAUB, K.: *Historia de la biología, Teorías, métodos, instituciones y biografías breves*. Barcelona: Ed. Labor 1989.
- LEAKEY, R.: *La formación de la humanidad*. Barcelona: Ediciones del Serbal 1981.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a: *Bibliographia medica hispanica, 1475-1950. Volumen V. Instituto de estudios documentales e históricos sobre la ciencia*. Universitat de València 1996.
- MARTÍ, X. i ARAN, D.: *Redescobrint George Perkins Marsh i l'aportació Man and Nature a la geografia ambiental*. Documents d'Anàlisi Geogràfica 25, 129-140 p. 1994.
- MIQUEL F.: *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França, l'any 1603. Episodis d'Història*. Barcelona: Ed. Dalmau 1967.
- ORTIZ-PICÓN, J.M.: *Cinco ensayos históricos sobre Biología*. Madrid: Ed. Carsi 1988.
- PELT, J.M.: *Historia y Ciencia de las Hortalizas*. Madrid: Ed. Celeste 1994.
- PLATT, C.: *El Hombre, Las culturas de la Edad Media*. Madrid: Ed. Aguilar 1979.
- REGLA, J.: *El bandolerisme català del barroc*. Barcelona: Edicions 62 1966.
- REGUANT, Salvador. *Geologia històrica*. Barcelona: Ketres editora 1986.
- SOLIS, C.: *Los caminos de agua. El origen de las fuentes y los ríos*. Madrid: Biblioteca Mondadori 1990.
- RODÀ, I.: *Ciencias, metodologías y técnicas aplicadas a la arqueología*. Fundació Caixa de Pensions. Universitat de Barcelona 1992.
- TIEZZI, E.: *Tiempos Históricos, Tiempos biológicos. La tierra a la muerte: los problemas de la "nueva ecología"*. México: Fondo de Cultura Económica 1984.
- URTEAGA, L.: *La teoría de los climas y los orígenes del ambientalismo*. Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Càtedra de geografia humana 1993.
- ZAMORA, F.: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Barcelona: Curial 1973.